Норуот күүһэ — көмүөл күүһэ!

ЭНГСИЭЛИ

• Нам улууһун хаһыата • 1935 сыл алтыннны 5 күнүгэр төрүттэммитэ •

1999 с.
Атырдьах ыйын
5
күнэ
чэппиэр
№ 96 (8625)

БЭҕЭҺЭЭ... БҮГҮН... САРСЫН...

(Улуус баһылыгын мунньаҕыттан бэлиэтээһиннэр)

Сүөһүнү уорууну уонна көлөппүнэни хомуйууну утары ыытыллар рейдэлэргэ тэрилтэлэр, нэһилиэктэр дьаһалталара тахсыталыыллар. Онуоха постарга турар дьуһуурунайдары икки төгүл бэрэбиэркэлээбиттэр, тэрилтэлэртэн тахсыбыт сорох дьон холуочук туруктаах «патруллууллара» биллибит.

***

Даадар подстанциятыгар уоту уларытан холбоохун, «Север» кварталга гааһы тардыы үлэлэрин ардах мэһэйдээбит. Автовокзалга таксистартан тохтобулларын иһин түһээн хомуйар буолбуттар. Куораттан 4 автобус сылдьар буолбут, билиэт сыаната 30 солк. быспыттар. Ветераннар балаҕаннарын тутуу салгыы барар, аны күһүн үлэҕэ киллэрэр сорук турар.

***

МУ НУ ЖКХ бу нэдиэлэҕэ турбалары, о.д.а. өрөмүөннүүр матырыйааллары тиэйиини саҕалыыллар, онуоха уматык кырыымчыга бэлиэтэнэр. ЖКХ үлэһиттэригэр «Лик» ХЭТ бэкээринэтиттэн хамнас суотугар килиэпкэ тиийиммэттэр. Бу нэдиэлэҕэ коммунальщиктарга хамнастара бэриллиэҕэ.

***

«Абитуриент» штабка биллибитинэн 103 студенналлыппыт. «Лингва» лаабыр үһүс сезонҥа үлэтэ тымныы күннэр турбуттарынан аһаҕас буолла.

***

Санэпидстанцияҕа ууга барбыт ыаллар үнсүү түһэрбиттэр, анал рейдэ ыытылынна, ордук Чернышевскай уул. 24-гэр олорор ыаллар балаһыанньаларын (олбуордарыгар, умуһахтарыгар фекальнай уулар киирэллэр) тупсараргa село дьаһалтатыгар, МУ НУ ЖКХ-ҕа атырдьах ыйын 7 күнүгэр диэри болдьох бэрилиннэ.

***

Инбэлиит оҕолору үөрэххэ киллэриигэ НУСР салалтатын кытта кэпсэтии барар.

***

Үрдүкү үөрэх заведениеларыгар үөрэнэ сылдьар дуогабардаах оҕолорго 100 тыһ. солк. ананан кэлбит, түҥэтиллэр.

***

Саҥа тутуллар 16 квартиралаах таас олорор дьиэҕэ А. Рехлясова 8 киһилээх биригэдэтэ отделочнай үлэлэри оҥоро сылдьар. Гимназияҥа салгыы туттарыы боппуруоһа уустугурбут, манна бэдэрээтчит көстүөн наада.

***

Оттоохуҥҥа графиктан ыраахтыбыт, 42 эрэ бырыһыан көрдөрүүлэммиппит. Былырыын баччаларга 13 тыһ. тн. от кэбиһиллибит буоллаҕына быйыл 5584 тн. от бэлэмнэннэ. Үһүн ардахтар уонна уматык суоҕа мэһэйдэстэ.

Бэлиэтэннэ В. КАСЬЯНОВ

УМАТЫК СУОҔУГАР СИГЭНИМИЭХХЭ

Ходуһа суугуна

От ыйын үһүс нэдиэлэтигэр улууска оттоохун балайда тэтимирбитэ. Ол курдук, улуус үрдүнэн 5210 тн. от кэбиһиллибитэ. Ити график 80 бырыһыаныгар тэҥнэһэр. Онон республикаҕа саамай элбэх оту бэлэмнээбиппит. Биһиги кэннибиттэн Уус-Алдан - 4346 тн., Хаҥалас - 4179 тн. кэбиспиттэрэ. Аастыт нэдиэлэҕэ 4419 тн. оннугар 1217 тн. оту кэбиһэммит үүнэн иһэринэн 3427 тн. оттоннубут. Ол эбэтэр графигы 59 бырыһыан толордубут (график - 10884 тн.). Оттоохун тэтимэ бытаарыытын сүрүн биричиинэлэринэн буоллулар: ардах уонна ГСМ суоҕа. Онон үгүс нэһилиэктэр ааспыт нэдиэлэҕэ биир да тонна оту кыайан кэбиспэтилэр. Элбэх охсуллубут от сытыйда.

Быйыл улуус дьаһалтатын көҕүлээһининэн нэһилиэктэринэн оттоохуҥҥа куоталаһыы тэриллибитэ. Ол курдук, 18 нэһилиэги икки бөлөххө арааран, уопсайа 60000 солк.суммалаах бириэмийэлээх куоталаһыы усулуобуйата оҥоһуллубута. Үүнэн иһэринэн бастакы бөлөх нэһилиэктэргэ Хамаҕатта уонна Хатыҥ-Арыы нэһилиэктэрэ графиктарын 100 бырыһыан толорон иһэллэр. Үһүс миэстэҕэ графигын 68 бырыһыан ситиспит Көбөкөн нэһилиэгэ таҕыста. Иккис бөлөх нэһилиэктэргэ графиктарын 71- дии бырыһыан толорбут Түбэ уонна Арбын нэһилиэктэрэ үчүгэй көрдөрүүлээхтэр. Графигын 67 бырыһыан толорбут Таастаах нэһилиэгэ үһүс миэстэлээннэ.

Быйылгы оттоохуну ГСМ тийибэтэ мэһэйдээтэ. Ол курдук саааскы ыһыы кэнниттэн, оттоохуҥҥа туттуллуохтаах ГСМ 20-25 бырыһыана эрэ хаһааныллыбыта. Уустук суоллаах-иистээх ыраах нэһилиэктэри уматыгынан толору хаччыйа сатаабыппыт. Ыарахан балаһыанньаҕа сүнньүнэн Үөдэйтэн Хатырыкка диэри тайаан сытар нэһилиэктэр киирбиттэрэ. Тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэрин уматыгынан баччаанҥа диэри хаччыйан кэлбит, таһаҕас тиэллиитин тэрийэр агентство, урукку өттүгэр иэс биэрэр уматыпын, быйыл харчытын эрдэ төлөөбүттэри эрэ хаччыйарга быһаарыммыта. Онон оттоохуҥҥа кэлбит үптэн аҥарын ГСМ атыытыгар биэрэргэ дьаһал тахсыбыта. Государственнай структураларга ГСМ суох буолан, ол үбүнэн коммерческай тэрилтэлэртэн 150 тн. дизельнэй уматык, 57 тн. бензин, 5 тн. автол - арыы ыларга дуогабар түһэрсибиппит, бу күннэртэн кэлиэхтээхтэр. Маны таһынан былырыын ситэ ылбатах господдержка харчытыттан 500 тыһ.солкуобайынан 100 тн.дизельнэй уматык уонна 40 тн. бензин ылыахпыт. Оччоҕо оттоохуҥҥа наада буолар ГСМ 70-80 бырыһыан быһаарар кыахтанабыт.

Онон атырдьах ыйыгар, тыа хаһаайыстыбатын тэрилтэлэригэр, баанынай хаһаайыстыбаларга, чаанынайдарга оттоохуну күүскэ ыытан былааны 100 бырыһыан толорор сорук турар.

Оттоохуну таһынан билигин сүрүн үлэ хайысхатынан күһүҥҥү хомуурга бэлэмнэнии уонна сиртэн ылыллар бородууксуйаны батарыы буолаллар. Быйыл күһүҥҥү үүнүү 80 бырыһыанын соҕотуопкалыыр тэрилтэлэри кытта дуогабардаһан батарар кыах үөскээтэ. Бу күннэргэ атыыланар бородууксуйа сыанатын быһыыга тыа хаһаайыстыбатын министерствотыгар, СР правительстватыгар кэмпэтиилэр ыытыллаллар.

СР Президенин ыйааҕынан тыа хаһаайыстыбатын түргэнник ситэр салааларыгар үлэ бара турар. Ол курдук биһиги улууспутугар нэһилиэнньэҕэ, хаһаайыстыбаларҕа, тэрилтэлэргэ 943 сибиинньэ оҕото (ол иһиттэн «Туймаада» ФАПК нөҥүө 626). 3820 куурусса, чоппууска (ол иһиттэн «Туймаада» ФАПК нөҥүө 3579). 1937 хаас (барыта «Туймаада» ФАПК нөҥүө). 147 кролик (барыта «Туймаада» ФАПК нөҥүө). 52 тн. комбикормы эмиэ «Туймаада» ФАПК аҕалла.

Билигин өссө 2550 балтараа ыйдаах, биирдиитэ 32 солк. сыаналаах чоппуускалар кэлиэхтээхтэр. Төлөбүрэ балтараа сыл буолан баран оҥоһуллуохтаах. Наадыйааччылар сайаапкаларгытын тыа хаһаайыстыбатын управлениетыгар биэриэххитин сөп.

Түмүккэ, атырдьах ыйын 20 күнүттэн күн-дьыл ардахтаах буоларынан сибээстээн, оттоохун тэтимин өссө күүһүрдүөххэ.

А.Бочкарев,
улуус баһылыгын бастакы солбуйааччы,
тыа хаһаайыстыбатын управлениетын начальника

Штаб мунньаҕар

НЭҺИЛИЭКТЭР ДЬАҺАЛТАЛАРЫГАР: ҮЛЭ СИТЭТЭ СУОХ

Атырдьах ыйын 2 күнүгэр сүөһүнү, сылгыны уорууну, наркоманияны, баһаары утары үлэни сүрүннүүр штаб уочараттаах мунньаҕа буолла.

Мунньах бастакы боппуруоһунан ИДьУО начальнигын солбуйааччы Эверстов С.И. рейдэ туһунан иһитиннэриитэ истилиннэ. Семен Иванович массыына суоҕунан рейдэҕэ тахсыы мөлтөх, дьон рейдэлии бараары мустан баран транспорт суох буолан кыайан барбаттар диэтэ. Постарга ГИБДД сотрудниктара эбии туруоруллубуттарын түмүгэр транспоры бэрэбиэркэлээһин тупсубут. 32 бытыылка водка былдьаммыт, хас да итирик туруктаах суоппар тутуллубут, туох да документа суох хаппыыста тиэйэн иһэр дьон түбэспиттэр. Күҥҥэ 150-200 транспорт бэрэбиэркэлэнэр эбит.

Мунньах иккис боппуруоһунан 1 Хомустаах уонна Үөдэй дьаһалталарын үлэлэрэ көрүлүннүлэр. 1 Хомустаах баһылыга Горохов Н.Х. иһитиннэриитэ:

—От ыйын 15 күнүгэр дьаһал тахсан штаб тэриллибитэ. Штабка эбии 3 киһи киллэрилиннэ. Рейдэҕэ тахсар дьон туруоруллубуттара. Көлөппүнэни суох оҥорууга «Нам» УПХ 28 үлэһитэ туруоруллубут, 15 га сири хоруттара сылдьаллар. Баһынай хаһаайыстыбалар 10 га сири хоруттара сылдьаллар. Нэһилиэк территориятыгар көлөппүнэни суох оҥорууга 60-тан тахса киһи үлэлэһэр. Үс сиргэ сынньанар, балыктыыр сирдэри быстыбыт, бу нэһилиэнньэ сөбүлээн сынньанар сирдэрэ. Баһаары утары охсуһууга 5 түөлбэҕэ рейдэ оҥоһулунна, 1-2 замечание баар, сүөһүнү дьаһалта ыспыраапката суох куоракка киллэрэр киһи суох, нэһилиэк территориятыгар рейдэҕэ атырдьах ыйыттан тахсыахпыт.

Аастыт нэдиэлэҕэ правовойтэрийэр управление начальнигын солбуйааччы Сергучева Д.Н. салайааччылаах бөлөх 1 Хомустаах нэһилиэгин дьаһалтатын үлэтин бэрэбиэркэлии сылдьыбыт, бэрэбиэркэ түмүгүнэн баһаартан сэрэхтээх буолуу уонна ыспыраапка биэрии өттүгэр итэҕэс баара биллибит, нэһилиэк иһинэн тириллибит штаб биирдэ мунньахтаабыт, мунньах боротокуола оҥоһуллубатах. Дьаһал ууруаҕар эбии испииһэк суоҕар, ким тугу гынара чопчу ыйыллыбатаҕар улахан сэмэ оҥоһуллубут.

Горохов Н.Х. иһитиннэриитин сүнньүнэн маннык этиилэр ыйылыннылар:

1. Программа сүнньүнэн ыытыллар үлэ документа барытын оҥорорго.

2. Хас биирдии ыал, тэрилтэ олбуорун кэрийэн баһаартан сэрэхтээх буолуу үлэтин күүһүрдэргэ.

3. Үөһэ этиллибит боппуруостарга нэһилиэк баһылыга, штаб салайааччыта информациянан баһылыылларыгар.

Үөдэй нэһилиэгин баһылыгын солбуйааччы Свинобоев М.И. суоллары бүөлэһиҥҥэ, суол знактарын туруорууга үлэ ыыппыттарын туһунан иһитиннэрдэ. Баһаарынай өттүгэр ыаллары кэрийэн бэрэбиэркэлээн илии баттаппыттар. Алта киһи сүөһүлэрин өлөрөн дьаһалтаттан ыспыраапка ылбыттар.

Сергучева Д.Н. бу нэһилиэги бэрэбиэркэлээн баран маннык ис хоһоонноох этиилэри оҥорбут: графикка дьон аата киллэриллибэтэх, сөтүөлүүр сиргэ знак суох, көлөппүнэни суох оҥорууга үлэ ыытыллыбатах, көлөппүнэ ханна үүнэрин баһылык билбэт.

Иһитиннэрии түмүгүнэн Үөдэй нэһилиэгэр маннык этиилэр ыйылыннылар:

1. Атырдьах ыйын 6 күнүгэр диэри сынньанар, балыктыыр сирдэргэ анал знактары туруорарга.

2. Нэһилиэк штабын былааннаммыт мунньаҕын ыытарга, мунньах документа оҥорорго.

3. Нэдиэлэ иһигэр көлөппүнэ үүнэр сирдэрин буларга, көлөппүнэни суох оҥорорго.

Маны таһынан мунньахха улуус дьаһалтатын үлэһиттэрэ ойуур иһинээҥи суоллары бэрэбиэркэлии-иллэригэр сорудах бэрилиннэ. Массыыналаах тэрилтэлэр массыыналарын рейдэҕэ ГИБДД нөҥүө таһаарарга этии киллэрилиннэ. Сүппүт сүөһүнү көрдөөһүн, силиэстийэлээһин туһунан ИДьУО силиэстийэлиир отдела иһитиннэрии оҥорон иһэригэр сорудах бэриллэригэр этилиннэ.

В. РЫКУНОВА

Иллэҥ кэм кылаакка тэҥ

САЙЫНҤЫ СЫННЬАЛАҤЫ КӨДЬҮҮСТЭЭХТИК

Улуустааҕы үөрэх управлениетын анал былаанынан быйыл сайын улуус үрдүнэн 1422 үөрэнээччини хабан 58 холбоһук (ЛТО) үлэлиэхтээх этэ. Манна 700 тыһ. солк. үп ороскуоттанаҕа сабаҕаламмыта.

Былаан быһыытынан, бастакы уонна иккис сезоннарга 2083 оҕону хабан 49 холбоһук үлэлээтэ, 71 үөрэнээччи улуус, республика тас өттүгэр үөрэххэ уонна сынньаланҥа тахса сырыттылар. Бу холбоһуктары ырытан көрдөххө 674 үөрэнээччи кыттыылаах 16 үөрэх-производственнай холбоһуктара, айар-интеллектуальнай, үөрэҕинэн сайдар ис хоһоонноох 5 холбоһукка 249 оҕо сырытта. 148 үөрэнээччи 8 туристическай-экологическай лаабырдарга сынньаннылар. 11 оҕо площадкатыгар 415, түөрт спортивнай лаабырга 175, икки культурнай-эстетическэй холбоһукка 80 үөрэнээччи хабыллан сайыҥҥы кэми туһалаахтык атаардылар. 30 оҕо икки лаабырга доруобуйаларын тупсарыннылар. Искраҕа уонна Партизаҥҥа аһыллан үлэлээбит холбоһуктарга оҕолор аты миинэ үөрэннилэр.

Дьоҕурдаах оҕолору кытта үлэ программатынан 33 үөрэнээччи «Кэскил», «Дьоҕур», «Лидер» диэн интеллектуальнай туһаайыылаах киинэргэ үөрэннилэр. Оҕо түөлбэтигэр дьарыктанар 15 оҕо «Орленок» лаабырга, оттон «Сирдьит» диэн телевизионнай оонньуу кыайыылааҕа «Океан» лаабырга сынньанар чиэскэ тигистилэр.

Бэйэ информ.

Нам улууһун 200 сылга

II ХОМУСТААХ

II Хомустаах нэһилиэгэ Өлүөнэ өрүс уга энгэригэр баар. Территория 26247 гектар, ол иһигэр тыата 10820, бадараана 700, уута 3785 гектар. Нэһилиэк киинэ Хатас улуус киниттэн 18 километр, Дьокуускайтан 80 километр ыраах. 272 хаһаайыстыбанан 798 киһи олорор. Государственнай унитарнай предприятие, 15 бааһынай хаһаайыстыба бааллар. 38 үлэһиттээх оскуола 194 үөрэнээччилээх/оҕо сада 45 иитиллээччилээх. Кулууп, медпуун, маҕаһыын, бэкээринэ үлэлииллэр.

Транспорт сүрүн көрүнэ - автомобиль, кыһынын өрүһү муунан туоранар, сайынын паром сылдьар. Дьэбигэ, Кыдьаайы, Куһаҕан Күөл, Матаппа диэн балыгынан баай күөллэрдээх. Олус кэрэ айылҕалаах, ынах,сылгы иитэргэ табыгастаах өлгөм оттоох ходуһалардаах, киэҥ-куоҥ мэччирэҥнэрдээх. Былыргыта күндү түүлээҕинэн, мас, уу көтөрүнэн дэлэй сир. Ол да иһин былыр былыргыттан өбүгэлэрбит таптаан олохсуйбуттар.

Нууччалар кэлиэхтэрин иннинэ Нам оҕонньор уола Мымаак Кулун Тутар, Чымаадай диэн сирдэри баһылаан олорбут. Кини манна хамначчыттарын олохтообут, оттотор, сүөһүтүн көрдөрөр эбит. Дьонун-сүөһүтүн элбэтээри чугастааҕы аҕа уустарыттан кыргыттарын сүөһүгэ атастаһан аҕалан хамначчыт уолаттарыгар ойох биэрэр эбит. Ол курдук кини уолунаан биэс аҕа ууһун тэрийбиттэр: Мурчуку, I Уус, II Уус, Чолбон уонна Эгдээт.

XVII үйэ саҕаланыытыгар манна Петр Бекетов баһылыктаах 30 хаһаах аалынан устан кэлбиттэр уонна Ленскэй острог тутуутун саҕалаан бараннар эргэ стилинэн 1632 сыл балаҕан ыйын 25 күнүгэр бүтэрбиттэр. Ол гынан баран намыһах сиргэ тутуллубут буолан сааскы халаан уута ыларыттан куотан икки төгүллээн көһөрөн туппуттар. Манна олорон нууччалар чугастааҕы уустары кэрийэн дьаһаах түһэрэн хомуйаллар, колониальнай политиканы ыыталлар эбит. Нууччча судаарыстыбатын билинэбит, дьаһаах төлүүбүт дэтэн күүстэриттэн хааннаах баппыыска ылаллар эбит. Ити курдук кинилэр 31 кинээстэн, сорохторун албыннаан, сорохторун күүһүлээн, хааннаах баппыыска ылбыттар. Нууччалар итинник батталларын-атаҕастабылларын тулуйбакка сахалар икки төгүллээн өрө тура сылдьыбыттарын саба баттаабыттар. Ленскэй острог манна 1643 сылга диэри, уон сыл устата, турбут, онтон Туймаада хочотугар көспүттэр.

Мурчуку диэн II Хомустаах нэһилиэгин былыргы аата. Кини Бороҕон буолаһыттан Атамай буолаһыгар (билиҥҥи Горнай улууһа) диэри тайаан 1930 сыллаахха диэри сыппыт. Ити сыл Саха АССР Киин Ситэриилээх Комитетын Ыйааҕынан ороҕуоннар, нэһилиэктэр саҥа кыраныыссалара быһыллыбыттара. Онон Хатас кииннээх II Хомустаах нэһилиэгэ үөскээбитэ. «Үүнэр олох», «Хатас», «Буойун» тыа хаһаайыстыбаннай артыаллар тэриллибиттэрэ, кинилэр сайдан, холбоһон кэлин ороҕуоннаҥа үчүгэй үлэлээһиннэн биллэр совхоз үөскэзбитэ. Оскуола, медпуун, кулууп, олорор дьиэлэр тутуллубуттара, электрическэй уот, телефон киирбиттэрэ, дьон олоҕо биллэ тупсубута. Нэһилиэнньэ ахсаана сылга ортотунан 0,7-1,2 бырыһыан улаппыта, өлүү, ордук оҕо өлүүтэ, аччаабыта.

Аҕа дойду Улуу сэриитин кэмигэр кыргыс хонуутугар эттэрин-сииннэрин сэймэктэтэри кэрэйбэккэ, өлөрү утуйарга холоон сэриилэһэ сылдьар буойуннарын оннуларыгар нэһилиэк хонууларыгар, фермаларыгар, бааһыналарыгар күннэритүннэри күүстээх үлэ барбыта. Сэриигэ ыҥырыллыбыт 94 киһиттэн 40 хорсун буойун олохторун толук уурбуттара. Кыайан-хотон эргиллэн кэлбит 54 киһи сэриитэн кээрэммит дойдуларын чөлүгэр түһэриигэ кыттыбытынан барбыттара. Тылга Кыайыыны уһансыбыт II Хомустаах олохтоохторо Сталин төбөлөөх медалларынан наҕараадаламмыттара.

Василий Васильевич Замятин 1918 сыллаахха Булуҥҥа төрөөбүтэ. 1934 сыллаахтан «Хатас» колхозка чилиэнинэн киирбитэ. Көмүстээх бириискэлэргэ атыннан таһаҕас таһа сырыттаҕына армияҕа ыҥырбыттара уонна саас Булуҥ ороҕуонугар үлэ фронугар таһаҕас таһааччынан ыыппыттара, сайыныгар Забайкальскай байыанай уокурукка тиийбитэ, Хайлар, Мугден хайысхаларынан дьоппуоннары утары сэриилэспитэ. Демобилизацияланан баран «Хатас» колхозка биригэдьиирдэзбитэ, председатели солбуйбута. 1950 сыллаахтан 1982 сылга диэри оҕуруотчуттар биригээдэлэрин салайбыта. Сиргэ илиитин, дууһатын сылааһын ууран үлэлээн 1959 сыллаахха 1240,3 центнер валовой үүнүүнү хомуйбута, колхозка 16393 солкуобайы киллэрбитэ. 1962 сыллаахха биир гектартан 260 центнери хомуйан рекорднай көрдөрүүнү ситиспитэ. Наставник быһыытынан эдэр кадрдары үөрэппитэ билигин киниттэн итэҕэһэ суох үүнүүнү ылаллар. Василий Васильевич бойобуой уонна үлэҕэ үтүөлэрин иһин Аҕа дойду сэриитин II степеннээх, Октябрьскай революция уонна «Бочуот знага» орденнарынан, медалларынан наҕараадаламмыта.

Данил Софронович Протопопов 1906 сыллаахха Мурчуку нэһилиэгэр төрөөбүтэ. Булуҥҥа бандьыыттар баандаларын суох оҥорууга кыттыбыта. Кэлин советскай-партийнай үлэлэргэ сылдьыбыта. Саха АССР Верховнай Советыгар депутатынан талылла сылдьыбыта. «Бочуот знага» орденынан, медалларынан наҕараадаламмыта. Республиканскай суолталаах пенсионер этэ.

Афнасий Андреевич Протопопов 1924 сыллаахха Мурчукуга төрөөбүтэ. Орто анал үөрэхтээх. САССР культуратын үтүөлээх үлэһитэ, Нам улууһун Ытык киһитэ. Аҕа дойду Улуу сэриитин кыттыылаҕа, Албан аат III степеннээх, Аҕа дойду сэриитин II степеннээх орденнарын, медаллар кавалердара. Анаабыр уонна Нам ороҕуоннарыгар отуттан тахса сыл устата культура отделын сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ.

Нэһилиэккэ улахан ытыктабылы Аҕа дойду сэриитин II степеннээх орденын кавалердара Гоголев Алексей Степанович, Лазарев Егор Федорович, Габышев Федор Федорович, Захаров Семен Алексеевич, Осипов Афанасий Авксентьевич, Лукин Иван Яковлевич, Мунхалов Иннокентий Егорович, Үлэ Кыһыл Знамята орден кавалера продавец Мартынова Акулина Петровна, «Бочуот знага» орден кавалера, сэрии ветерана, учуутал Сивцев Василий Кононович, сэрии сылларыгар сельсовет председателинэн үлэлээбит Бьюшков Алексей Данилович, колхоз председателлэрэ Протопопов Николай Данилович, Олесов Егор Иванович, көҥүл туһааннаах спорт маастара Габышев Николай Петрович, наука кандидаттара Лазарев Федор Федорович, Артемьев Николай Алексеевич, Лазарев Петр Алексеевич, СР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһиттэрэ Замятин Терентий Иванович, Тихонов Константин Никонович, партийнай-хаһаайыстыбаннай үлэһит Никитин Дмитрий Алексеевич, педагогическай үлэ ветерана Сивцев Евсей Павлович, Герой ийэлэр Копырина Ирина Андреевна, Румянцева Акулина Ивановна, Осипова Матрена, ынахтарын ахсыттан 2000 килограммтан ордук үүтү ыы сылдьыбыт ыанньыксыттар А.Н. Новгородова, М.А. Гоголева, Е.М. Замятина, А.И. Юшкова, М.А. Захарова, Т.И. Габышева о.д.а. ылаллар.

ИСКРА

Билигин Искра диэн ааттанар сиргэ былыр былыргаттан сахалар сөбүлээн олохсуйбуттара. Сүөһү иитиитинэн, булдунан дьарыктанан айахтарын иитиннэллэрэ. Номох этэринэн, Нам оҕонньор бэйэтинэн бу сир биир алааһын сөбүлээн дьонун олохсуппут. Ол алас билиҥҥээнэ диэри кини аатын сүгэр.

1926 сыллааҕы биэрэпис дааннайдарынан 30 алааска 319 эр киһи, 321 дьахтар 165 хаһаайыстыбанан олорбуттар. Күрэҥ ат алааһын соҕуруу уһугар баар Парниковтар киэҥ-куоҥ дьиэлэригэр мунньустан сүбэлэһэллэр, араас боппуруостары быһаарсаллар эбит.

Сэбиэскэй былаас бастакы сылыттан табаарыстыбалар тэриллибиттэрэ. Кэлин кинилэртэн саамай бөдөҥнөрө — «Сэбэлээх» уонна «Баайтаһын» холбоһоннор артыал буолбуттара.

1931 сыллаахха партийнай уонна комсомольскай активистар К.С. Эверстов, Ф.К. Тимофеев «Уоһук» диэн колхоһу тэрийбиттэрэ. Бастакы председателинэн К.С. Эверстов буолбута. Оччолорго колхоз 134 сылгылаҕа, 122 ынахтаҕа.

1939 сыллаахха Нам ороҕуонун боломуочунайа Данил Гаврильевич Данилов Горнай наспотун тэрийбитэ, председателинэн Сивцев Семен Григорьевич-Аллаах анаммыта. Наспо 1947 сылга диэри Хамаҕатта, Аппааны, Нам олохтоохторун бородууктанан, промышленнай табаардарынан хаччыйбыта. Араас сылларга эҥкилэ суох бу наспоҕа Е.Н. Москвитин, И.И. Баишев, В.С. Винокуров, И.П. Эверстов, И.Д. Попова, Е.Д. Парникова о.д.а. үлэлээбиттэрэ.

1940 сыллаахха ити «Уоһук» базатыгар «Искра» колхоз тэриллибитэ. Саҥа тэриллибит хаһаайыстыба киин уһаайбатынан Күрэҥ Ат алаас буолбута. Колхозка чилиэнинэн 161 киһи киирбитэ, 9104 гектар сирдээҕэ, ол иһигэр туһаныллар сирэ 1543 , ходуһата 751, бааһыната 296 гектар этэ. Сыл түмүгүнэн 58,6 центнер хортуоппуйу,109,2 центнер дьаарыҥсаны, 18 центнер эти туттаран «Искра» ороҕуон биир бастыҥ хаһаайыстыбатынан буолбута.

Бу сыл Варвара Андрейченко фельдшердээх фельдшерскэй-акушерскай пуун, 1943 сыллаахха начальнай оскуола аһыллыбыттара. Оскуола бастакы директорынан Афанасий Дмитриевич Азаров анаммыта, учууталларынан Д.З.Евстафьева, Е.П. Сивцев, А.Е. Трунина үлэлээбиттэрэ.

Аҕа дойду сэриитэ саҕаламмыта. Байыаннай кэм бары ыарахаттарын санныларыгар дьахталлар, кырдьаҕастар, чороччу улаатан эрэр оҕолор сүкпүттэрэ. Хас да сылы быһа уот кураан сатыылаан үүнүүнү имири эспитэ, сүөһү аһылыгынан саппаһырар кыаҕы биэрбэтэҕэ. Колхозтаахтар сүөһүлэрин сыл таһаарар инниттэн Түбэҕэ тиийэ баараннар оттууллара. Ол да буоллар 1944 сыллаахха 97 гектар сиргэ сэлиэһинэй, 27 гектарга оруос, 31 гектарга эбиэс ыһаннар хас биирдии гектартан 5,8 центнер үүнүүнү ылбыттара, гектар аҥара сиртэн 2,5 центнер хортуоппуйу хостообуттара. 300 ынах сүөһүнү, 200-чэкэ сылгыны этэҥҥэ кыстаппыттара, государство биэрбит сорудаҕын чиэстээхтик толорбуттара. Биригэдьиирдэр Н.Д. Винокуров, И.С. Ноговицын, үүт-табаарынай ферма сэбиэдиссэйэ Е.А. Эверстов, хонуу биригэдьиирэ Т.П. Эверстов, сылгыһыттар П.В. Винокуров, Д.Г. Парников стахановецтарынан буолбуттара. «Үлэ ударника» үрдүк ааты уус А.Д. Охлопков, колхозтаахтар Х.К. Парников, В.К. Парников, А.Д. Парников, А.В. Парников, трактористар П.Д. Парников, П.Г. Сивцев, хонуу үлэһиттэрэ В.Г. Сивцева, В.Н. Парникова, үрүҥ илгэни дэбилитээччилэр М.Ф. Барамыгина, М.Т. Тихонова, Д.А. Канаева ылбыттара. Кинилэр бары « 1941-45 сс. Аҕа дойду Улуу сэриитин кэмигэр килбиэннээх үлэтин иһин» медалларынан наҕараадаламмыттара.

Сэриигэ отучча киһи барбытыттан аҥардарын кэриҥэ эргиллибэтэҕэ.

Сэриитэн төннүбүт буойуттар төрөөбүт түөлбэлэригэр кэлэн айымньылаахтык, үрдүк таһаарыылаахтык үлэлээбиттэрэ.

Винокуров Василий Степанович сэрии иннинэ Горнай наспотун председателинэн үлэлээбитэ, Аҕаа фроҥҥа сэриилэспитэ.

Винокуров Николай Дмитриевич Ленинграды көмүскэспитэ, элбэх медалларынан наҕараадаламмыта.

Парников Василий Кириллович Японияны кытары сэрии кыттыылааҕа, колхознай-совхознай тутуу ветерана.

Парников Дмитрий Григорьевич Япония милитаристарын утары сэриилэһэн кэлэн баран хонуу биригэдьиринэн, сылгыһытынан үлэлээбитэ.

Попов Николай Степанович Илин фроҥҥа станковай пулеметчик этэ. Сэрии кэнниттэн кэлэн кадровай булчуттаабыта, дойду сымнаҕас валютатын ханатыспыта.

Сивцев Семен Иннокентьевич Аҕаа фроҥҥа сылдьан «Германияны Кыайыы иһин», юбилейнай медалларынан наҕараадаламмыта. Кэлин бухгалтер-суотчутунан, ыскылаат сэбиэдиссэйинэн үлэлээбитэ.

Тихонов Николай Данилович сэрии иннинэ «Сэбэлээх» табаарыстыбаны тэрийсибитэ. Харьков куораты босхолооһун кэмигэр ыараханнык бааһырбыта, Албан аат орден III степенинэн наҕараадаламмыта. Сэрии кэннэ кадровай булчуттаабыта, оҕуруотчуттар биригээдэлэрин салайбыта.

Охлопков Прокопий Николаевич Аҕаа фронт буойуна төннөн кэлэн К. Маркс аатынан колхозка бухгалтер-суотчутунан үлэлээбитэ.

Охлопков Егор Алексеевич Кореяҕа сэриилэспитэ, өр сылларга суоппарынан үлэлээбитэ.

Дорофеев Михаил Николаевич сэриигэ радистаабыта. Юрист, учуутал.

Сивцев Гаврил Яковлевич Кыһыл Сулус орден кавалера, «Варшаваны ылыы иһин», «Германияны Кыайыы иһин» медаллардаах. 1969 сылга диэри финансиһынан үлэлээбитэ. САССР норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, ССРС финансатын туйгуна аатты ылбыта.

Эверстов Конон Софронович уҥа илиитигэр бааһыран баран Албан аат орден III степенин ылан төрөөбүт дэриэбинэтигэр эргиллэн кэлбитэ. «Искра» колхозка председателлээбитэ.

Сэрии кэнниттэн 1947 сыллаахха колхлозтаахтар күүстэриннэн дэриэбинэҕэ кулууп дьиэтэ тутуллубута. Бу культурнай-сырдатар үлэҕэ олус улахан оруоллаах тутуу этэ. Кулууп бастакы сэбиэдиссэйинэн Матрена Михайловна Попова үлэлээбитэ. 1959 сыллаахтан директорынан үлэлээбит Розалия Петровна Белолюбская көһө сылдьар библиотеканы, киинэ көрдөрүүтүн тэрийбитэ, ороҕуоннаҥа бастыҥ үлэлээҕинэн билиниллэн нөҥүө сылыгар республика делегациятын састаабыгар киирсэн Улан-Удэҕэ ыытыллыбыт фестиваль кыттыылаҕа буолбута.

1950 сылтан Искра Карл Маркс аатынан колхоз биригээдэтинэн буолбута. Онтон сылтаан 20-чэ дьиэ кэргэн Аппааныга, Хамаҕаттаҕа, Кыһыл Дэриэбинэҕэ, Модукка көһөллөр. Ол да буоллар биригээдэ уотакүөһэ умуллубакка үлэ күөстүү оргуйар, ынах сүөһүнү ҕолмогорскай боруодаҕа уларытыы ыытыллар. С.М. Парников салалтатынан зооветеринарнай үлэ күүскэ барар, техника — ХТЗ трактордар, ГАЗ-51 массыыналар, от охсор косилкалар — аҕалыллаллар. П.Г. Сивцев, П.Д. Парников Намнааҕы МТС-ка үөрэнэннэр трактористар буолаллар, Эбэ сайылыгын тиэрдэрэн, ыһан оччолорго куһаҕана суох үүнүүнү ылаллар. А.Д. Парников уонна Д.С. Иванов КС-10 от охсор косилканы баһылааннар Титииктээх, Сэбэлээх, Бүтэйдээх Эбэ алаастарыттан 400-500 тонна оту күрүөлүүллэр. Сивцев П.Г. таһаарыылаах үлэтин иһин Үлэ Кыһыл Знамята орденынан наҕараадаламмыта. Холмогорскай боруода сүөһүлэри көрүүгэ-харайыыга, кинилэртэн муҥутуур бородууксуйаны ылыыга куоталаһыыга бастаан М.Ф. Барамыгина, М.Т. Кривошапкина, В.В. Сивцева ССРС норуотун хаһаайыстыбатын ситиһиилэрин быыстапкатыгар путевканан наҕараадаланаллар. М.Т. Кривошапкина Саха АССР Верховнай Сэбиэтин депутатынан талыллар.

1960-70 сылларга Дьокуускай куораттан кииннэммит электроэнергияны биэрии үлэлэрэ ыытыллаллар, радио-телефон линиятын таҥыы саҕаланар. 1962-65 сылларга Дьокуускай - Нам - Искра үрдүк күүрүүлээх электролиния тардыллар. Бу иннинэ Иванов В.П. дизелистээх, Решетников И.П., Сивцев Э.Н. монтердардаах ДЭС-50 дизельнэй станция баар буолан сарсыарда 8 чаастан 10 чааска, киэһэ 5 чаастан 22 чааска диэри электрическэй уоту туһанан олорбут дэриэбинэ күннэри-түүннэри сандаарар буолар.

1975 сыллаахха Искраҕа ыал аайы радионы уонна биир телефону үлэлэтэллэр. Кэлин, 1990 сыллаахха эрэ, АТС туруоруллан телефон баһыйар үгүс ыалга баар буолбута.

«Хатыҥ Арыы» совхоз Искра отделениета ороҕуоннаҥа сүөһү иитиитигэр бастыҥ көрдөрүүлээҕинэн биллэрэ. Ол курдук Захар Захарович Афанасьев салайар сылларыгар «Кэнчээри» ыччат-комсомол фермата кыстык устата хас биирдии бороскутун 100-тэн тахса килограмм эбилиннэрэн куоталаһыыга бастакы миэстэни ылбыта. Чемпионнарынан эдэр сүөсүһүттэр Полина Софронова, Мария Афанасьева буолбуттара. Коллективтан атын да чилиэннэрэ Матрена Аммосова, Розалия Готовцева, Нина Игнатьева эмиэ үрдүк көрдөрүүлэри ситиспиттэрэ. Коллективка оччолорго дэҥҥэ бэрт эрэйинэн көстөр «Урал», «Иж-Юпитер» мотоцикллар, дьиэ тэрилин фондалара бириис быһыытынан туттарыллыбыттара.

1976-80 сс. Искраҕа 46 киһи тыа хаһаайыстыбатын производствотыгар үлэлиирэ. Кинилэр 642 ынах сүөһүнү, 275 сылгыны көрөллөрө. «Хатыҥ Арыы» совхоз кырыы сиринэн аатырар учаастага сылтан-сыл туппан, сайдан иһэрэ. Ити дьону-сэргэни тардара. Онон 1982 сыллаахха үлэһит ахсаана 60 киһиэхэ тиийбитэ. Ынах сүөһү 700, сылгы 450 төбө буолбуттара.

1984 сыллаахха Искра сүөсүһүттэрэ республикатааҕы социалистическай куоталаһыыга кытталлар. Кыстык устата хас биирдии бороскуларын 110 килограмм улаатыннаран күөххэ 220 килограмм тыыннаах ыйааһыннаах үктэннэрэллэр, республикаҕа иккис миэстэни ылаллар. Чемпионнарынан В. Ощепкова, П. Софронова буолаллар. Кэлэр сыл кыстыгар «Кэнчээри» ыччат-комсомол фермата ороҕуоннаҥа бастыыр уонна «Москвич» автомассыына фондатынан наҕараадаланар. Хаһыс да төгүлүн ороҕуон чемпион бороон көрөөччүлэрин үрдүк аатын Варвара Ощепкова, Варвара Ноговицына, Мария Афанасьева, Ульяна Парникова, Галина Маркова о.д.а. ылаллар.

Бороску көрөөччүлэр үрдүк эбиллиини ылыыларыгар эбии аһылыгы бэлэмнээһиҥҥэ ороҕуон хас да төгүллээх чемпиона Анна Васильевна Винокурова кылаата тугунан да кыайан кэмнэммэт. Кини күннэтэ 7 тоннаҕа тиийэ көөнньөрбөҥү бэлэмниирэ. Коллектив ситиһиитигэр бэйэтин кылаатын специалист зоотехник Зоя Парникова эмиэ киллэрбитэ.

Искра бөһүөлэгэ былыргыттан мас, тимир уустарынан, отоһуттарынан, араас таланнаах, дьоҕурдаах дьонунан аатырара.

Уус Н.Д. Охлопков биир да тимир тоноҕото суох сундууктары, сандалылары, олоппостору хаһан да дьаадьаҥнаабат гына оҥороро, тимиринэн эмиэ уһанара үһү. Кини икки уола сэриигэ баран өлбүттэрэ. Охлопковтар төрүт уус дьон буоланнар буолуо, кини быраата А.Д. Охлопков өр сылларга тимир ууһунан үлэлээбитэ. Чиэрбэ Сэмэн-Семен Софронович Эверстов тимири ыллаппат эрэ киһи. Намнааҕы МТС-ка уу һунан үлэлээбитэ, элбэх техника алдьаныытын-кээһэниитин өрөмүөннээбитэ. Т.Б. Сивцев нэһилиэк үрдүнэн ытыктанар киһи этэ. Эмтээх оттору олус билэрэ, уҥуох тостуутун, бүлгүрүйүүнү кэбэҕэстик эмтиирэ. Захар Перфильевич Винокуров — Саха сирин биир биллиилээх композитора. Иван Егорович Москвитин - геолого-минералогическай наука кандидата, Саха научнай киинин геологияҕа институтун сотрудника. Михаил Алексеевич Сивцев - Саха Республикатын норуотун хаһаайыстыбатын үтүөлээх үлэһитэ, Россия үөрэҕириитин туйгуна, улуус Ытык киһитэ. Розалия Николаевна Скрыбыкина - зоотехник, САССР Верховнай Сэбиэтин депутата, Үөһэ Халыма ороҕуонун совхоһун директора.

СЫҢДЫЫС

Намҥа, Таастаахха «Өктөөп уота» колхуоска, 1945-50 сс. бүтүн республика үрдүнэн аатырбыт, 1949-1950 сс. 4800 метргэ наар бастаабыт, орловскай сэлиик боруода атыыр үөскүү сылдьыбыта.

Маны баайсыбыт, 1949-1950 сс. сүүрдүбүт Баишев Афанасий Леонтьевиҥы уонна ветеран ат баайааччы Ядреев Петр Гаврильевиҥы кытта кэпсэтэн суруйдум. Маны таҺынан Сыҥдыыҥы 1948-1950 сс. баайбыт Жирков Петр Гаврильевич сорох ахтыылара эмиэ киирдилэр.

Сыҥдыыс туҺунан суруйар буол да, сорох өттүн көтүтэн кэбиҺэр табыллыбат. Манна Нам бэйэтин дьонун өттүттэн харчы ымсыытыгар мөкү быҺыылар эмиэ тахсыбыттара. Онон манна киирэр мөкү уобарастар ааттара, «У», «А» уонна «Х» буукубаларынан бэриллиэхтэрэ.

СЫҢДЫЫС ХАНТАН КЭЛБИТЭ

Үөдэй сиригэр былыргыттан сүүрүк сылгынан дьарыктанар Ядреевтар олороллор. Сыҥдыыс аҕатын, орловскай сэлиик боруода атыыры, Дьокуускайтан госконюшняттан атыыласпыттар. Сыҥдыыс ол атыыр оҕото, 1938 с. боруода биэттэн төрөөбүт. Манна таарыччы эттэххэ, Кыһыл Дэриэбинэҕэ атыыламмыт Мишка уонна Ворошилов аатынан колхуоска атыыламмыт Сардама эмиэ ол атыыр оҕолоро. Ийэлэрэ туҺуннаннар.

1940 с. «Өктөөп уота» колхуос председателэ Атласов Семен Устинович Буденнай аатынан колхуос председателэ Ядреев Николай Николаевич-Буллукуну кытта кэпсэтэн, сүүрүк буолар атыыр тыйы харчыга атыылаҺар.

Далга аҺыы турар үс атыыр тыйтан биирин өктөөптөр талан ылаллара көҥүллэммит. Тыйы таларга Атласов Семен Устинович сылгыҺытын Баишев Егор Леонтьевиҥы-Саххаанайы соруйбут.

Манна таарыччы ахтан аастахха, Баишев Егор Леонтьевич бастыҥ сылгыҺыт буолан, 1939 с. норуот хаҺаайыстыбатын Бүтүн Союзтаабы быыстапкатын кыттыылаҕа, Үлэ Кыһыл Знамята орден кавалера этэ. Намтан кинини кытта биир бастыҥ ыанньыксыт барсыбыт.

Онон үөдэйдэр Саххаанайы далга илдьэннэр биири тал диэбиттэр.Саххаанай далга киирэн тыйдары эргийэ сылдьан чинчийбит, көрбүт уонна саамай бүрэ, кыра, сырдык бороҥ тыйы талбыт.

Дьоннор күлсэ түспүттэр: «Оо, сыыста, саамай бүрэ тыйы талла, бэйэтин көҥүлэ», — дэспиттэр. Онтон Саххаанай ымыр да гымматах.

Инникилээн эттэххэ, ол хаалбыт икки атыыр тыйдар эмиэ сүүрүк буолбуттар. Биирин Мишка, иккиҺин Сардама диэн ааттаабыттар.

Онтон кэлин били «бүрэ» тый кинилэри 1945-1950 сс. Намҥа атахтаах оҥорбот, таах куоталыыр эбит.

Өктөөптөр Саххаанайы эмиэ дэлби мөхпүттэр: «Сыыһа талбыккын, саамай бүрэ тыйы ылбыккын», — диэн. Саххаанай Туура үрэх сиҺигэр баар Ойуурдаах диэн алааска кыстаан олорон, далын уҺугар от отуу оҥорон, тыйын онно биэбэйдээн аҺатан кыстатар. Сыҥдыыс диэн ааттыыр, өрүү таптыы, имэрийэ сылдьар. Бэйэтэ ыҥыырга айааҺыыр. Ойуурдаах алааҺы хара сиргэ эргийэ сүүрдэр. Сайын кыра үөрдээх сиргэ ыытар. Бу 1938-1942 сс. этилэр. 1942 с. ыам ыйын 26 күнүгэр иккис хомуурга Саххаанай сэриигэ ыҥырыллан барар уонна онтон эргиллибэт. Сыҥдыыс иччитэ суох хаалар.

Аны Баишев Дмитрий Иванович-Бочоох оҕонньор көрүүтүгэр киирэр. Кыһынын эмиэ от отуура, далга кыстыыр, сайынын үөрдэнэн сиргэ барар.

Сыҥдыыс дьоҕус үөрүнээн Ынахсыт алааска кэлэрэ. Онно биҺиги оҕо сылдьан, биир көрүдьүөҺү көрбүппүт. Сылгы сөрүүкүүр хотон анна баара, ону былдьаҺан, Сыҥдыыс маҥан саха атыырын кытта охсуста. Саха атыыра тулуппат, кыайар, ыҺыы-хаҺыы бөҕөтө. Сыҥдыыс куота эргийэ сүүрэ сылдьар уонна үөрүн син биир былдьаппат, илдьэ барар. Онно көрдөххө сүүрэригэр кутуруга сиҺин кытта тэҥ үрдүккэ субуллан олорор этэ. Оччолорҕо Таастаахха саха сылгыта баар этэ.

Сэрии сылларыгар 1941-44 сс. ат сүүрдүүтэ тохтуу сылдьыбыта. Онон 1945 с. сааска дылы Сыҥдыыс көҥүлбосхо сылдьыбыта.

ТАЛЛАН БҮРЭ

ҮӨДЭЙ АТЫЫРА

Бырастыы, истиҥ сүрэхтээх
БиҺиги этибит атастыы,
Түөрт түөрэм көмүс туйахтаах
ДьоҺөгөйүм сиэнэ, бырастыы!

Эн бардыҥ, айыы сүөҺүтэ,
Халыҥ үөрдэргин ханыылыы;
Мин хааллым — ый ырыаҺыта,
Барбыт суолгун одуулуу...

Иччиҥ тахсыа киэҺэ суолгар,
Үөһэ тыыныа уруй ыыта;
Тамаралдаан аастыт суолгар
Таммалыа хараҕыҥ уута.

Оо, биҺи көтүтэрбит! —
Эн — хочонон, толоонунан;
Мин — сулустаах халлаанынан;
Сатыыны көрсөн, аҺынарбыт...

Уонна бэйэбит сатыылыырбыт —
ҮҺүн суолу иэҕэҥнэҺэ,
Тоҥон, нуктуу адыылыырбыт,
Тоҕо ыал кэлбэтий дэҺэ.

Онно эн түҺээн көрөрүҥ,
Көрөрүҥ ыраах хочоҕо —
Онно — үкэр күох ачаҕа —
Үөрдээх атыыр турарын.

Миэхэ көстөрө күлбэт
Харах харанга албына,
Кырыарбыт кыламан курдат
Үрүүмкэ көмүс долгуна...

Бырастыы, истиҥ сүрэхтээх
БиҺиги этибит атастыы,
Түөрт түөрэм көмүс туйахтаах
ДьоҺөгөйүм сиэнэ, бырастыы!

СЫҢДЫЫС БАСТАКЫ БИЛЛИИТЭ

1945 с. саас Долохоно салаатын мууҺугар Нам улууҺун сүүрүк аттарын бастакы күрэхтэҺиилэрэ буолбута. Сыҥдыыс онно сэттэлээх атыыр этэ. Эдэр чэгиэн дьон барыта сэриигэ баран, колхуоска Сыҥдыыҥы баайар, сүүрдэр киҺи суох этэ.

Онон Сыҥдыыҥы түбэҺиэх киҺи «У» сүүрдэр буолбута. Сыҥдыыҥы кытта икки атыыр сырсыбыта. Уксааччылар Мишканы уонна Сыҥдыыҥы талан хардары-таары уксубуттар. Сыҥдыыс иккиэннэрин куотан кэлбит. Онно дьон Сыҥдыыс хайдах курдук субуллан сүүрэрин астына көрбүттэр уонна бу улахан сүүрүк үөскээбитин билбиттэр. Ол курдук Сыҥдыыс Намҥа 1945-50 сс. бастыҥ сүүрүктэрэ буолбут. Кини саастыылаахтарын Мишканы, Сардаманы уонна хас да сыл балыс саастаахтары Хаалтыҥы, Веселайы атахтаах оҥортообот.

Онон иччитэ Саххаанай талыыта сөптөөҕүн Сыҥдыыс бар дьоҥҥо хаста да дакаастаабыта.

ТАҤНАРЫЫ

Икки атах харчыга иҥсэтэобото дэлэ дуо. Харчы иҺин 1946 с. сааскы сүүрүүгэ Сыҥдыыҥы таҥнарбыттара, буорту гыммыттара.

Маны куоракка ол сүүрүүнү көрөн тахсыбыт Таастаах уонна I Хомустаах дьоно бары кэпсиилэрэ. Ол кэпсэл билиҥнэ дылы баар. Биллэн туран, бу докумуон быҺыытынан хайдах да дакаастаммат. Хаартыска, телевизор оччолорго суоҕа. ХаҺыакка да суруллара сатаммат. Оннук документ суоҕун да иҺин, дьон билэн кэпсээн буолбут буолуохтаах.

Ипподромҥа элбэх улуустан көрөөччү бөҕөтө мустубут. Дьон ордук үс эргииргэ — ол аата 4800 м. сиргэ — Намтан Сыҥдыыс, Орджоникидзевскайтан Тардыылаах сүүрэллэрин кэтэспиттэр. Дьон быдан үгүс өттө Сыҥдыыҥы ылан улахан харчыга уксубуттар. Намнар, биллэн турар, Сыҥдыыҥы ылбыттар.

Арай намнартан «А» таҥнары Тардыылааҕы ылан уксар киҺи буолбут. Хас киҺини кытта, төһө суумаҕа уксубута биллибэт. Онно «А» Тардыылааҕы ылан, сүүйэн, биир чымыдаан харчыламмыта диэн кэпсииллэрэ.

Ол сүүрүүнү көрбүт киҺи (аатын этиппэт): «Сыҥдыыс иккис эргииртэн хаалбытынан барбыта уонна биэтэккэ уу-чоккурас буолан кэлбитэ», — диир.

Сонно тута ипподромҥа айдаан, аймалҕан буолбут: «Аккытын таҥнардыгыт», — диэн үөхсэ, маатыралаҺа сылдьар нууччалар, сахалар Сыҥдыыҥы сүүрдүбүт киҺини кырбаары эккирэппиттэр. Сүүрдүбүт киҺи «У» түүннэри Таастаахха ат үрдүгэр түҺэн мулчу туттаран куоппут. Күнүс Өргөлөөххө тиийбит.

ҮҺүйээн кэпсэлинэн, таҥнарыы икки көрүҥүнэн оҥоҺуллубут. Бу 53-с сыллаҕыта буолбутун ким көрөн турбута баарай? Онон кэпсэл хайдах хаалбытынан, тиийэн кэлбитинэн.

Намтан киирбит «Х» оҕонньор түүн Сыҥдыыска сиэмэ арыытын сиэппит диэн. Ол оҕонньор кэлин Сардамаҕа эмиэ сиэмэ арыытын сиэппит, онтон ыла Сардама хаалбыта диэн кэпсээн баар. ИккиҺинэн, сүүрдээччи «У» Сыҥдыыҥы тута, тарда сылдьыбыт. Ол сүүрүүттэн ыла Сыҥдыыс сигилитэ алдьаммыт, доруобуйата буорту буолбут.

Өктөөптөр оройуоннааҕы сир салаатын: «Атыырбытын түбэҺиэх дьоҥҥо биэрэн буорту гыннардыгыт», - диэн саҥарбыттар. Онон 1947 с. Сыҥдыыс сүүрэр кыаҕа суох буолан тохтообут. Үөрдээн сиргэ ыыппыттар.

Ол таҥнарыыны истэн Үөттээххэ бириГэдьиир Новгородов Семен абатыгар биир олоппоҺу үлтү сыспыт. Таастаахтар ол сүүрдүбүт «У»-ну дэлби саҥарбыттар.

СЫҢДЫЫС ӨРӨГӨЙӨ

1948 с. күҺүн Намҥа куораттан Наркомзем үлэҺитэ кыл. зоотехник Шадрин Георгий Иванович тахсыбыт. Сыҥдыыҥы кини тилиннэрбит. Бэйэтэ эмтээн, баайсан, сигилитин көннөрөн сүүрэр суолга иккиҺин кини киллэрбит.

Намнар киниэхэ махтаналлар. Бу сырыыга баайааччы Жирков Петр Гаврильевич уонна икки сүүрдэр уолаттар Сысолятин Тихон, Баишев Афоня буолан куоракка киирбиттэр. Таастаахтан төрүттээх Баишева Балбаара эдьиийигэр, киэҥкуоҥ олбуорга түспүттэр.

Ити сыл күҺүн Сыҥдыыс Намҥа эмиэ бастаабыт. Куоракка күҺүҥҥү сүүрүүгэ Сыҥдыыс иккис буолбут. Сысолятин Тихон сүүрдүбүт. Аны Сыҥдыыҥы сылгаа иккитэ сүүрдэр буолбуттар. Саас уонна күҺүн.

1949 с. сааскы сүүрүүгэ Сыҥдыыс Намҥа эмиэ бастыҥ сүүрүк буолар. Куоракка киирэн үс эргииргэ Тардыылааҕы суолтан иккитэ туоруу-туоруу ситэ баттаан биэтэккэ куотан тахсар. Маны көрбүт дьон сөхпүттэр. Сысолятин Тихон сүүрдүбүт.

1949 сыл күҺүҥҥү ат сүүрүүтэ. Ат сүүрүүтүн таптааччылар аны Сыҥдыыс уонна Мэҥэ-Хаҥалас ааттаах сүүрүгэ ааспыт сыл рекордун олохтообут Индейка (атыыр) сырсалларын кэтэспиттэр. Икки өттүттэн уксуу улахана манна буолар. Аттар үс эргииргэ бараллар. Аттар туҺэллэр. Дьэ, чөрбөҥнөҺүү бөҕөтө. Бу сырыыга Сыҥдыыҥы Баишев Афанасий Леонтьевич бэйэтэ сүүрдүбүт. Сыҥдыыс эмиэ иккитэ туоруу сылдьар уонна Индейканы хат ситэн ылар. Сыҥдыыс бастаатаҕына соруйан туоруур уонна хат ситэр идэлээх эбит. Биэтэккэ син биир куотан кэлэр. Индейка курдук ааттаах сүүрүгү итинник иккитэ туораан, ситэн куотарын дьон олус диэн сөхпүттэр. Ити сүүрүүнү көрбүт дьон уос номоҕо, кэрэ кэпсээн оҥосто сылдьаллар.

1950 с. аттар сааскы республикатааҕы сүүрүүлэригэр Жирков Петр баайааччы, Баишев Афанасий Леонтьевич Сыҥдыыҥы сүүрдээччи. Аттар эмиэ үс эргииргэ бараллар. Сыҥдыыс (Нам), Индейка (Мэҥэ-Хаҥалас), Ласточка (Тулагы).

Дьон Бүөтүрү уонна Оппуоннаны көҥүүҺүнэҕэ эккирэтэ сылдьан ыйыталаҺаллар: «Аккыт баайыыта хайдаҕый, Намҥа төһө бириэмэни көрдөрбүтэй?» — диэн. Онуоха Бүөтүр: «Дьэ, ким билиэй, биэтэк быҺаарыа», — диэн хардаран иҺэр.

Аттар сүүрэр суолга киирэллэр. Дьон саҥата: «Оо, аттар түстүлэр!», «Сыҥдыыс бастаата, оо, эмиэ туораата. Индейкалаах инникилээтилэр», «Оо, Сыҥдыыс суолга киирдэ, иккиэннэрин ситтэ, аны куотан эрэр», «Сыҥдыыс эмиэ туораары гынар, киҺитэ суолга киллэрдэ, дьэ эрэ, Сыҥдыыс бастаан иҺэр, оо, куотан кэллэ».

Дьон үөрэн ыҺыы-хаҺыы бөҕөтө буолар. Бу Сыҥдыыс эрэйдээх өрөгөйө этэ.

СЫҢДЫЫС ТИҺЭХ СҮҮРҮҮТЭ

1950 с. аттар күҺүҥҥү сүүрүүлэрэ. Нам ат сүүрдээччилэрэ бары бииргэ аргыстаҺан, ыҥыыр аттарынан үөрэн-көтөн куоракка киирэллэр. Бүөтүрдээх Буденнай колхуос дьоно түҺэр ыалыгар бииргэ түҺэллэр. Элбэх куорат дьоно сылдьар киириилээх-тахсыылаах, арыгылаах, хаартылаах дьиэ буолар.

Үөдэйдэр сүүрүк Гитара биэлэрин, Веселай диэн атыырдарын анал ампаардарга уган, түүнүн хатаан хоннороллор. Оттон Сыҥдыыс аҺаҕас далга хонор. Сыҥдыыс куоракка муус доруобай киирбитэ. Сүүрүү буолуон хас да хонук иннинэ Сыҥдыыҥы түүн үс атыыры кытта ипподромҥа үс эргииргэ сырыҺыннарбыттар. Онно Сыҥдыыс үҺүөннэрин куотан кэлбит. Ол Сыҥдыыс эрэйдээх тиҺэх сүүрүүтэ буолбут этэ. Аттар сааскы сүүрүүлэригэр Сыҥдыыс Индейканы куоппута. Дьэ, онон сарсын күҺүҥҥү сүүрүү буолар!

Сарсыарда Петрдаах Афоня аттарын дал иҺигэр бас быата, үүн кэтэрдэн баайаллар, уон чаас саҕана ипподромҥа барыахтаахтар.

Арай бараары аттарын көрбүттэрэ, күөмэйэ аҕырыа баайар сиринэн бөскөччү иҺэн тахсыбыт. Аҕырыатын кыайан төлөрүппэккэ, быҺаҕынан быҺан ылбыттар. Онно намнар, үөдэйдэр бары мустан Сыҥдыыҥы көрбүттэр-истибиттэр. Ол чинчийэн баран арааҺа суохпутугар таҺыттан кэлэн укуоллаабыттар быҺыылаах диэн аҺаҕастык кэпсэппиттэр. Намнар, үөдэйдэр бары Сыҥдыыҥы аҺыйбыттар. Сыҥдыыс эрэйдээх аны ипподромҥа барбат буолбута, хаРахтарыттан уу тахсара.

Петрдаах дойдуларыгар тахсыбыттарыгар Өктөөптөр эмиэ аймаммыттара. Хайыахтарай Сыҥдыыҥы үөрдээн сиргэ ыыппыттара. Кэҥкэмэ үрэх уҥа сиҺигэр Киэҥ алыы диэн өтөхтөөх сир баар. Сыҥдыыс эрэйдээх үөрүн кытта ол өтөххө турарын ааҺан иҺэр дьон үгүстүк көрөллөрө.

СЫҢДЫЫС ӨЛҮҮТЭ

Сыҥдыыс баара-суоҕа сүүрбэ сааҺыгар тиийбитэ. Харыачыка ыарыы буолан, мөлтөөн охто сылдьар буолбут. Ол иҺин 1958 с. күҺүн сир харатыгар Кыһыл Сыырга биригэдьиир Атласов Николай Иванович дьаҺалынан, төһө билэллэринэн сиэри-туому тутуҺан уҥуох туппуттар.

Төбөтүн Атласов Николай Иванович, «Өктөөп уотун» киҺитэ бэйэтэ ыҥыырга төргүүлээн Кэҥкэмэҕэ таҺаарбыт.

Ол кэмнэ Бочоох оҕонньор СобоҺут өтөҕөр оттуур этэ. ҺуукулаЙ дьиэҕэ киирэн: «Сыҥдыыс төбөтүн аҕаллым», - диэн куултан өтөх муостатыгар төбөҥү хостоон таҺаарбыт. Бочоох маадьаҕар, кыра, саха оҕонньоро, эҥин арааҺы көрбүт, бэрт кытаанах, дьэбир оҕонньор этэ. Кэргэнэ, оҕото суоҕа. Ол бэйэтэ ииппит оҕотун Сыҥдыыс төбөтүн көрөн, хараҕын уутун туттумматах.

Төбөтүн уҥуоҕун ханна ыыыбыт диэн иккиэн сүбэлэспиттэр. Маҥнай Ойуурдаах, Ынахсыт алааска диэн баран, кэлин таптаан сылдьыбыт сирин Киэҥ Алыыны талбыттар.

Бочоох төбөҥү бэркэ кичэйэн сүлэн, ыраастаан баран Киэҥ Алыы тумус ойууругар сүгэн илдьэн, тиккэ үйэ-саас тухары турар гына, бигэтик баайан ыыабыт, ытык кэрэх оҥорбут. Ол кэннэ кыра уот оттон,алгыс тылын этэн, аан дойду иччитин Аан Алахчын хотуну, сылгы таҥаратын Күрүө Дьөһөгөй тойону арыылаах лэппиэскэнэн, аал уот иччитин Хатан Тэмиэрийэ нөҥүө аҺаппыт, араҥаччылыы, көрө-истэ туралларыгар көрдөспүт.

Сиэри-туому бүтэрэн оҕонньор эрэйдээх өтөҕүн диэки бакаалыы турбут.

ТҮМҮК ОННУГАР

Сыҥдыыс аата Нам дьонун уоҺуттан билиҥнэ дылы түспэккэ үтүө номох кэпсээн буолан сылдьар. Сыҥдыыс оҕолоруттан алтата республикаҕа биллэр сүүрүктэр үөскүү сылдьыбыттара: Сыҥдыыс-2 (атыыр), Чудная (биэ), Смелая (биэ), Үскэл (атыыр), Циклон (атыыр), Рычаг (атыыр).

Ордук Сыҥдыыс-2 биллибитэ.Сыҥдыыс эрэйдээх төбөтүн уҥуоҕа Киэҥ Алыыга, ол тиккэ ыйанан турара билигин да баар. Таастаах дьоно ол төбөҥү билигин да ытыктыы көрөн ааҺаллар.

Афанасий БАИШЕВ,
үлэ, тыыл ветерана,
Афанасий ПРОКОПЬЕВ

АРДАХХА ОТТООҺУН УРАТЫЛАРА

Оту охсуу - ардах кэмигэр тохтообот үлэ. Манна улахан самыыр түһээри турдаҕына эрэ оту охсубаккын. Күүстээх ардаҕы аһардан, көһүтэ түһүллэр. «Ардах баһыгар» - ол аата тохтоон эрдэҕинэ күүскэ охсуллар. Үһүн сиппэрэҥ, ибиир ардахха эрэ салгыы охсоҕун. Илийбит күөх от охсорго сымныыр, онон үлэтэ чэпчиир. Хотууру туора тутан элбэхтик бастаран, хадьымалга тэлгэтэн охсорго кыһаллаҕын. Оччоҕо ардах уута курдаттыы аахан, кэм да түргэнник куурар. Оттон субуулуурдуу хомуттаран оҥустахха түгэҕэр уу мустар - куурбат. Онон оту хайдах охсортон ардахха оттуур эмиэ тутулуктаах.

Оту мунньуу - ардах аһынна да, быстах да, кураан күнү туһанан оту сараҕыта сатыыгын. Салгыҥга өрө ыһан, илийбит оту сахсаҥнатан, тыалы кытта туһанан мунньаҕын. Хойуу оту, субулуу охсууну ардах кэннэ ыһан тарҕаттахха, от уутун тэбээтэххэ эрэ ситэри куурар. Инчэҕэй оту кыраабыл төбөтүнэн, чомойунан тарҕатан чөмөх оту эргитэн биэриллэр. Ол-бу оҥоһуктарга ууран куурдуллар. Сараҕыйда да, салгыы мунньуллар. Утары бугулланар. Курааннаан туран, эмискэ улахан ардах кэллэҕинэ оту кэбиһии, бугуллааһын үлэлэрэ күүһүрэр. Оту быыһаары былдьаһыктаах кэмнэ дьон туттумахтаан хаалар.

Ардахха техниканан оту мустарыыга - бастакынан, төһө кыалларынан, оту хадьымалга хаалларбакка ардахха баттаппат курдук туруулаһаҕын. Ол туһугар оту ГВК-6,0 «ойоҕос кыраабылынан» субууланар. Сахсархай гына. Ардах ааста, сиик көттө да, төттөрү эргитэн, субууну кураанахха сыҕарытыллар. Оннук сараҕайбытын эрэ кэннэ, араас кэбиһэр агрегаттарынан хомуттарыллар. Инчэҕэй субурҕалы өссө эргитэн, куурда түһэн кэбиһэллэр, эбэтэр пресстэнэр. Хойуу үүнүүлээх оту уонна инчэҕэй сиргэ соруйан ити кыраабылынан 3-4 чаас буола-буола субурҕалы сыҕарытан куурдуллар. Манна саамай табыллыбыт техника - бу «ГВК» кыраабыл буолар. Немец Е-247 Е-301 диэннэриттэн да ордук табыгастаах 6 м кэтитинэн 6 гектары 1 чааска мустарыныахха сөп. Олус хойуу окко уонна субууну сыҕарытыыга биир кынатын тутталлар. Биһиэхэ 20-чэ сылтан, икки кынатын холбуу биир өттүгэр сыҕарытар гына оҥостон, өр кэмнэ таһаарыылаахтык туһаналлар. Бу кыраабыл тииһэ өр үлэлээтэҕинэ ангардастыы токуруйар, оччоҕо оту кыайан муспат. Ону хаҥас кынаттан көлөһөлөөх тииһин уҥа кынакка уларытан олордоллор.

Ардах баттаабыт отугар маннык өйдөбүллэри, сүбэлэри этиэххэ сөп: бастаан хадьымалга хаалбыт оту харайа сатыахха. Хара балахай буолбуттан ураты оту ол-бу маска аргылыы-араҥастыы чараас, сахсархай гына сиртэн тэйитэн куурда уураҕын.

Бугуллааһын - араас албаһынан араҥастаан сараҕыйбыт оту ардах кэлиитигэр да, бугулланар. Хаппытын көрө сылдьан утары бугуллуугун. Ситэ куура илигин, инчэҕэй соҕус оту кыра гына бугуллуугун, от тас өттүгэр эбэтэр бугулу үөһэ баттаабакка эрэ уураҕын. Ардах «аһынна», күн көрдө да, тыал түстэҕинэ сахсаҥнатан, үһүн оту бүк анньан субурҕалыы уонна хотуур хойуннарбытын тиэрэ ууруллар. Тас уутун сахсыйан, хас да чаас сараҕыйдаҕына - утары бугулланар.

КЭРИЭСТЭБИЛ

Бу дьыл от ыйын 31 күнүгэр ыарахан ыарыы биһиги кэккэбититтэн ытыктыыр аҕа табаарыспытын, элбэх оҕо тапталлаах аҕатын, үгүс сиэн эйэҕэс эһэтин, Хатыҥ-Арыы нэһилиэгин чулуу механизатордарыттан биирдэстэрин Доромонов Иван Ивановиһы илдьэ барда.

Кини 1939 сыллаахха күн сирин көрөн, Искра нэһилиэгэр Сивцевтэр диэн ыалга иитиллибитэ. Оҕо сааһа Искра Күрэҥ Атыгар, Хаастаахха, Эбэ сайылыкка аастыта. Сэрии кырыымчык сылларыгар, хара үлэҕэ эриллибитэ. Кыра эрдэҕиттэн кыһалҕалаахтык улаатан, дьонугар-сэргэтигэр аламаҕай, аһыныгас этэ. Кини үлэтигэр эппиэттинэстээхтик, дьулуурдаахтык сыһыаннаһарын икки нэһилиэк олохтоохторо бэркэ өйдүүллэр.

1971 сылтан пенсияҕа тахсыар диэри суоппарынан үлэлээн, хаста-да «Хатыҥ-Арыы» совхоз «Чемпион суоппарын» бочуоттаах аатын ылбыта. Нэһилиэгин, улууһун салалталарын грамоларынан наҕараадаламмыта.

1955 сыллаахха комсомол оройуоннааҕы комитетын ыҥырыҥытын өйөөн, Искра алаастарыгар от мунньуутугар соҕотоҕун икки ат мунньарынан үлэлээн дьону сөхтөрбүтэ. Кини ити бачыымынан кэскиллээх үлэһит буоларын дакаастаабыта. Итинтэн да атын үтүө холобурдара олоххо, үлэҕэ, сиэр-майгы да өттүгэр үгүстэр.

Биһиги күндү табаарыспыт Иван Иванович көрсүө-сэмэй майгытынан, сайаҕас, аһыныгас дууһатынан, олоххо активнай позициялааҕынан уратылаах. Кини олоҕун оҕолоро, сиэннэрэ үрдүктүк өрө тутан салгыахтара, сайыннарыахтара.

Табаарыстара

Доруобуйа —күндү баай

СЫСТЫГАННААХ ЫАРЫЫЛАРТАН СЭРЭНИҢ

Бу күннэргэ Нам улууһун санитарнай-противоэпидемическай комиссиятын мунньаҕа буолан ааста. Онно сыстыганнаах ыарыылар бары көрүҥнэригэр, венерическай, лиистик ыарыылар уонна бу ыарыылары утары быһыыларга сыл аҥардааҕы үлэ түмүгэ көрүлүннэ. Үлэ түмүгүн ырытан көрдөххө сальмонеллез, дизентерия, сүнньүнэн ис ыарыылара былырыыҥҥы көрдөрүүгэ тэҥнэспиттэр, оттон саһарар ыарыы былырыыҥҥыга тэҥнээтэххэ улааппыт, ол курдук, 1998 с. 3 эбит буоллаҕына, 1999 с. 7 ыарыы буолбут, бу урукку сылларга (1995-96-97сс.) тэҥнээтэххэ ыарыы аччаабытын көрдөрөр, ол гынан баран бу ыарыы араас көрүҥэ элбии турар: гепатит В, С, Д.С уонна Дельта антигеннар кыттыстахтарына бу олус кутталлаах хроническай гепатикка, циррозка кубулуйар ыарыы.

Билигин гепатит В ыарыыга уруккуттан учуокка турар дьон ахсааннара 738-ка тиийдэ, бу ыарыылар парентерально, ол эбэтэр медицинскэй инструменнар сөптөөх сууйууну-сотууну, ыраастаныыны барбатахтарына, хааны кытта бэриллиэхтэрин сөп. Бу ыарыыны утары эндэжикс диэн вакцина баар, сүрдээх сыаналаах, бастатан туран ыалдьыбыт дьахталлартан төрөөбүт оҕолорго уонна хааны кытта үлэлиир эмп үлэһиттэригэр оҥоһуллуохтаах, ол үп-харчы тиийбэтинэн кыаллыбат. Ол да буоллар үп көрүллэн бу быһыы булгуччу оҥоһуллуохтаах.

Сэллик ыарыыга биһиги улууспут сүрдээх мөлтөх туруктаах, аҥардас 1998 с. 4 оҕо ыалдьан турар, ыалдьыбыт киһи ахсаана аҕыйаабат, эбиллэ турар, бу ыарыыны эмтииргэ, эмтэн-томтон ураты өссө аһыыр аһылык улахан суолталаах. Бу ыарыыларга быйыл да, былырыын да аһылыктара олус мөлтөх, онно даҕатан эттэххэ, киин балыыһаҕа сытан эмтэнээччилэр аһылыктара эмиэ мөлтөх. Ыарыһах киһи аһыыр аһын иҥэмтэтэ 3000 калорийга тэҥнээх буолуохтаах, оттон билиҥҥи туругунан нэһиилэ 1362 калорий буолар. Ол курдук, эт аһылык, эт кэнсиэрбэтэ суоҕунан кулун тутар ыйтан ыарыһахтар миин испэттэр. Үүт аһылыктар— үүт, творог, сүөгэй, арыы өссө 1998 с. сэтинньи ыйыттан суох. Хортуоппуйу тубдиспансер ыарыһахтара 1998 с. сиэбэттэр, оттон киин балыыһа ыарыһахтара сыл саҕаланыаҕыттан сии иликтэр. Онон бу күннээҕи туругунан ыарыһахтар сарсыарда маргаринчаах килиэп, чэй, күүс ууга буспут макарон, эбиэт кэннэ бэчиэнньэ, кэмпиэт, киэһэ ууга буспут рис хааһытын сииллэр. Маннык аһаан-сиэн сэллик ыарыылаахтар, ыарыһах оҕолор, атын да ыарыһахтар, ону тэҥэ үчүгэй эмп-том тиийбэтэ (харчы суоҕуттан) ыарыһах туругун өссө мөлтөтөр.

Сэллигинэн оҕолор ыалдьаллара, нэһилиэктэринэн көһө сылдьар флюорограф суоҕа нэһилиэнньэ ортотугар кэмиттэн кэмигэр чинчийэр көрүү ыытыллыбата киһини дьиксиннэрэр.

Тубдиспансер баанньыга үлэлээбэтэ, котельнай кыайбат буолан балыыһа тымныйара сыл ахсын кыайан быһаарыллыбат.

Аны тирии ыарыыны ылан көрдөххө, чесотка былырыыҥҥы таһымыгар хоостоохчо 2 ыарыынан улаатта, ордук сайын, күһүн элбиир кутталлаах, ол иһин күһүн оскуолалар, интернаттар, детсадтар, училищелар аһыллалларыгар оҕолору үчүгэйдик көрөнистэн бэрэбиэркэлиилэрин ситиһиэххэ.

Сифилис, гонорея курдук сыстыганнаах ыарыылар элбии тураллар, онон санитарнай-противоэпидемическай комиссия этэринэн, бу хайысхаҕа үлэ күүһүрдүллүөхтээх. Ол курдук, контингент риска, ол эбэтэр хаайыыга быстах киирбит дьону венерическай уонна СПИД ыарыыларга бэрэбиэркэлээн 100 бырыһыан хабарга уонна нэһилиэнньэ дескретированнай араҥата 100 бырыһыан медицинскэй көрүүнү кэмигэр барарын ситиһэргэ.

Салгыынан тарҕанар ыарыылартан (свинка, корь) утары быһыы ылыахтаах оҕолор үп-харчы суоҕунан ситэ ылбаттар, эпидемическай паротит (свинка) утары быһыы 60 бырыһыан, корь утары 52-66 бырыһыан эрэ оҥоһулунна.

Туляремия ыарыы биһиги улууспутугар суох да буоллар, бу ыарыыны көбүтээччи бактерия биһиги улууспут боротуока уутугар 1994 с. булуллан турар, ол үрдүнэн үп-харчы тиийбэтинэн вакцина ситэ атыылаһыллыбакка быһыы ситэри оҥоһуллубата, 26-34 эрэ бырыһыан буолла.

Лиистик ыарыытын ылан көрдөххө, былырыыҥҥы көрдөрүүттэн аччаата гынан баран республика көрдөрүүтүттэн 1,5-2 төгүл үрдүк. Нэһилиэнньэҕэ харчы суоҕунан сибээстээн лиистигинэн сутуллубут ыарыһахтар бильтрицид диэн сүрдээх туһалаах, үчүгэйдик түһэрэр эми кыайан атыылаһан ылан эмтэнэр кыахтара суох.

Биһиги улууспут иһэр уутун хаачыстыбата санитарнай ирдэбилгэ эппиэттээбэт, уунан хааччыллыы мөлтөх, биирдии киһиэхэ тиксэр уу нуорматтан быдан аҕыйах. Нэһилиэктэр санитарнай өттүнэн толору хаачыллыылара суоҕа, каналлыыр суоҕа, ыраастаныы үлэтэ кэмиттэн кэмигэр ситэтэ суох барара, куһаҕан ууну таһыы араас биричиинэнэн кыаллыбата, инникитин сыстыганнаах ыарыылар тарҕаналларыгар төрүөт буолара саарбахтаммат.

Инфекционнай балыыһа дьиэтэ республикатааҕы санэпиднадзорунан өссө 1996 с. сабыллын турар, ол үрдүнэн балыыһа дьиэтэ баччаанҥа диэри быһаарылла илик. Балыыһа дьиэтэ буолуон сөптөөх дьиэлэр син баар этилэр. Аппааныга инфекционнай балыыһаҕа ыарыһахтары уонна ыалдьыбыт дьон анализтарын илдьэрэҕалар бензин суоҕунан туспа күчүмэҕэйдэри үөскэтэр.

Комиссия үөһэ этиллибиттэри ырытан баран быһаарда:

1. Улуус дьаһалтатын коллегиятын дьүүлүгэр маннык боппуруостары киллэрэргэ:

1. Инфекционнай балыыһа дьиэтин суһаллык быһаарыы.

2. Балыыһаларга, оҕо тэрилтэлэригэр аһылык боппуруоһун харчы көрөн быһаарарга.

Манна боппуруоһу киэҥник көрөн улуус баанынай хаһаайыстыбаларыгар чэпчэтиилэри көрөн бу этиллибит тэрилтэлэргэ оҕуруот аһын, үүт аһылыгы, эт аһылыгы арыый чэпчэки сыананан хаччыйалларыгар үлэни ыытыахха.

Намнааҕы «Үрүҥ ас» ГУП үүт аһылыгынан маннай эмп тэрилтэлэрин, оҕо тэрилтэлэрин хаччыйарыгар.

3. Гепатит В утары вакцина атыылаһарга, бастатан туран «Группа риска» дьоҥҥо быһыы оҥорорго уонна лиистик ыарытын эмтииргэ үп-харчы көрөргө.

2. Улуус балыыһатын кылаабынай враһыгар Макаров В.В. орудахтаата:

1. Тубдиспансерга, киин балыыһаҕа, учаастактааҕы балыыһаларга да буоллун, урукку сыллардааҕы үлэни сөргүтэн Мэҥэ-Хаҥалас уоппутугар олоҕуран кэтэх хаһаайыстыбалары тэринэн астарын сорох көрүҥүн бэйэлэрэ булуналларыгар.

2. Нэһилиэктэринэн көһө сылдьар флюорограф үлэтин быйылгы сылтан хаачыйары.

3. Сэллик ыарыытын утары программа ылынан коллегияҕа бэлэмнээн киллэрэргэ.

Улуус олохтоохторугар этиэхпин баҕарабын, үөһэттэн дьаһалы эрэ күүтүмүөҕүҥ, хас биирдии киһи бэйэтин доруобуйатын туһугар, чэбдик олоҕу тутуһан билигин эмп-том барыта дэлэйдик атыылаллар кэмигэр, В гепатиты утары эмиэрикс вакцина атыыга баарынан, ону бэйэлэрин оҕолорун, дьиэ кэргэттэрин харыстыыр наадаттан атыылаһан быһыы оҥорторуохтарын сөп уонна лиистигинэн сутуллубут дьоҥҥо туһаайан— бильтрицид эми атыылаһан эмтэниэхтэрин сөп. Ону таһынан хас биирдии киһи тугу хайдах аһырын-сиирин көрүнэн сылдьар, дьаһанар, олорор буоллаҕына эрэ сыстыганнаах ыарыылартан харыстаныахтаах.

В. ХОХОЛОВА, Нам улууһун кылаабынай государственнай санитарнай враһа.

БИЛЛЭРИИЛЭР РЕКЛАМА

Эдэр ыал Нам селотун киинигэр дьиэ арендалаһыан баҕарар. Билсэр телефоннар 21-5-57 — үлэ кэмигэр, 21-8-76 — үлэ чааһын кэнниттэн.

Эдэр ыал биир хостоох квартираны Нам с. киинигэр арендалыан баҕарар. Ый аайы төлөбүрүн мэктиэлиибит. Билсэр тел. 25-7-19, Матвеевтары ыйытыҥ.

Выпускников 1994 года Намской средней школы приглашаем на встречу со школьными друзьями. По всем вопросам обращаться по телефону: 21-8-86, 21-6-64

Оргкомитет.

Олесовтар дьиэ кэргэттэригэр, аймахтарыгар
ОЛЕСОВ
Михаил Михайлович
соһумардык өлбүтүнэн оскуолаҕа бииргэ үөрэммиттэрэ диринг кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Культура отдела, улуус культуратын үлэһиттэрин профсоюна норуот айымныытын уонна сынньаланыы киинин специалиһа Колпашникова Елена Михайловна тапталлаах быраата
ОЛЕСОВ
Михаил Михайлович
эдэр сааһыгар хомолтолоохтук өлбүтүнэн диринг кутурҕаннарын тиэрдэллэр.

Бииргэ үлэлиир коллегабытыгар Олесова Елизавета Дмитриевнаҕа уонна кини дьиэ кэргэнигэр таптыыр уоллара, убайдара, бырааттара
ОЛЕСОВ
Михаил
эдэр сааһыгар хомолтолоохтук өлбүтүнэн диринг кутурҕаммытын тиэрдэбит.
Хатыҥ Арыы орто оскуолатын коллектива

Бииргэ үлэлиир коллегабытыгар Петрова Елизавета Дмитриевнаҕа уонна кини дьиэ кэргэнигэр бырааттара
СЫСОЛЯТИН
Владик
үһүн ыарахан ыарыыттан эдэр сааһыгар олохтон туораабытынан диринг кутурҕаммытын тиэрдэбит.
Хатыҥ Арыы орто оскуолатын коллектива

Күндү биргэ үөрэммит дьүөгэбитигэр Максимова Валентина Ивановнаҕа, дьиэ кэргэнигэр, аймахтарыгар таптыыр аҕалара, эһэлэрэ
ДОРОМОНОВ
Иван Иванович
ыарахан ыарыыттан өлбүтүнэн диринг кутурҕаммытын тириэрдэбит.
Хатыҥ Арыы оскуолатын 1985 с. выпускниктара

Нам улууһун дьаһалтата, улуус мунньаҕа айылҕа харыстабылын инспекциятын начальнигар Попов Михаил Сидоровичка таптыыр убайа
ПОПОВ
Дмитрий Сидорович
ыалдьан өлбүтүнэн диринг кутурҕаннарын тиэрдэллэр.

СР үтүөлээх юриһа Попов Сидор Дмитриевичка, доруобуйа харыстабылын ветерана Попова Василиса Михайловнаҕа таптыыр уоллара
ДИМА
эдэр сааһыгар ыараханнык ыалдьан өлбүтүнэн диринг кутурҕаммытын тиэрдэбит.
Чугас табаарыстара

Айылҕа харыстабылын инспекциятын начальнига Попов Михаил Сидорович убайа
ПОПОВ
Дмитрий Сидорович
ыалдьан өлбүтүнэн инспекция коллектива диринг кутурҕаннарын тиэрдэллэр.
Айылҕа харыстабылын инспекциятын коллектива.

Күндү күтүөппүтүгэр Сивцев Николай Михайловичка бииргэ төрөөбүт убайа Чурапчы улууһун олохтоохо
СИВЦЕВ
Петр Михайлович
соһумардык өлбүтүгэр диринг кутурҕаммытын тиэрдэбит.
Тихоновтар, Сивцевтэр.

Убаастыыр, таптыыр убайбыт, быраапыт
ПОТАПОВ
Василий Егорович
соһумардык өлбүтүнэн кэргэнигэр, оҕолоругар диринг кутурҕаммытын тиэрдэбит.
Бииргэ төрөөбүттэрэ
Трапезниковтар,
Потаповтар, Васильевтар

РЕДАКТОР В.Г. КАСЬЯНОВ

ОТДЕЛЛАР: информация, сурук, төрүт культура — **21496**; иллюстрация уонна реклама (секретариат) — **21640**; бухгалтерия — **21332**; факс — **21332**; **"НАМ" ТРК** — **21632**; редакционнай издательскай система — **21141**

Сурукка ааккытын-суолгутун, үлэҕитин, дьиэҕит аадырыһын чопчу ыйыҥ.
Автор этэрэ мэлдьи хаһыат санаатыныын биир буолбат.

Тэрийэн таһаарааччылар: Саха Республикатын Правительствота, Нам улууһун дьаһалтата, редакция коллектива.
СР бэчээт уонна маассабай информация көҥүлүн көмүскүүр региональнай инспекциятыгар регистрацияламмыт нүөмэрэ — **Я 0085.**

"ЭҢСИЭЛИ" - **Нам улууһун хаһыата.**
678040, Саха Республиката, Нам с., Октябрьскай уул. 1.
E-mail: editor62@sakha.ru

Талылынна уонна таҥылынна "Эҥсиэли" хаһыат редакционнай-издательскай систематыгар.
Хаһыат Дьокуускайга "Сахаполиграфиздат" НИПК бэчээттэннэ, Орджоникидзе уул. 38.
Формата А3. Кээмэйэ 1,0 бэчээт. лист.
Индексэ — 54889. Тираһа — 2094
Бэчээккэ илии баттанна — 12:00 ч, 4.08.99 с.
Сакааһын №-рэ — 96